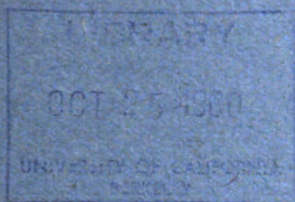

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. X св. 3—6

[*Naš jezik*]

БЕОГРАД 1960

С А Д Р Ж А Ј

	Страна
1. <i>М. Стевановић</i> : Александар Белић	69
2. <i>М. С. Московљевић</i> : Сећање на једну дијалектолошку екскурзију с професором Белићем	81
3. <i>Др Хамдија Кайџић</i> : Боравак професора д-р Александра Белића у Херцеговини 1903 г.	84
4. <i>Ирена Грицкај</i> : Академиски речници и њихови задаци	88
5. <i>Павле Ивић</i> : Почетак организованог рада на лингвистичкој географији код нас	101
6. <i>М. Стевановић</i> : О једном основном и неколика узредна проблема	108
7. <i>В. М. Мишовић</i> : О речима <i>глукоза - гликоза, валенца - валенија, суйсџанца - суйсџанија</i>	139
8. <i>Б. Милановић</i> : Заменички облик <i>свију</i> у савременом књижевном језику	143
9. <i>Милија Ситанић</i> : Квантитет завршног самогласника компаратива прилога	149
10. <i>Петар Ч. Сладојевић</i> : Квантитет завршног самогласника 3 л. мн. аориста и имперфекта	154
11. <i>Живојин Ситанојчић</i> : <i>Делићи</i> мишљење и слични изрази	156
12. <i>М. С. Лалевић</i> : О неким синтаксичким колебањима	165
13. <i>Берислав М. Николић</i> : Осврт на приповедачки стил Бранка Ђошића	171
14. <i>Језичке йоуке</i>	180

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник д-р МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора д-р Берислав М. Николић

Научно дело

ИЗДАВАЧКА УСТАНОВА

БЕОГРАД

1960

Слог Издавачке установе „Научно дело“, Београд, Вука Караџића 5
Штампа и повез Графичког предузећа „Академија“, Космајска 28, Београд

О ЈЕДНОМ ОСНОВНОМ И НЕКОЛИКА УЗГРЕДНА ПРОБЛЕМА

— Поводом једне рецензије —

Код нас се врло много говори о проблемима матерњег језика као наставног предмета у основним, средњим и стручним школама. У последње се време, између осталог, поставља и питање да ли овај предмет и даље на традиционалан начин треба звати граматиком или га заменити називом *неговање писменог и усменог изражавања*. А са овим се напоредо намеће и питање да ли — ако се усвоји овај нов термин, који подразумева и сасвим друкчију садржину наставе — граматику, као предмет који нас учи „како се правилно говори и пише“, уопште треба предавати у школи. Таква питања, по нашем мишљењу, могу постављати само они који не схватају суштину овога предмета и улогу коју матерњи језик има у образовању. Ни писменост се, наравно, ни она најосновнија, не може постићи без учења граматике, макар се она и не звала овим именом. (Могао би се, ако је то потребно, место овог узети назив матерњи, односно *српскохрватски језик*). Овде је потребно истаћи да задатак граматике није само да нас учи правилном говору и писању, него је њен значај, као дисциплине која ученицима треба да да основе језичког образовања, много шири и далекосежнији. С друге стране, писмено и усмено изражавање не изграђује се само наставом матерњег језика него и наставом других, скоро свих школских предмета, и целим системом образовања. Ово су становиште заузели и они који су доносили планове и програме за нашу реформисану школу, па зато и немамо потребе да овде о томе дуже говоримо. А биће корисно да се задржимо на даљим питањима, пре свега на питању шта из науке о језику, с обзиром на њихов карактер, у нашим школама треба предавати, како то предавати, каква се стручност тражи од наставника и професора овога предмета и какви треба да буду учбеници из којих

ће ђаци учити, а какви приручници из којих ће се наставници припремати.

Шта ће се учити — то се утврђује програмом. А и поред свега поштовања слободе у узимању самоиницијативе коју треба остављати онима што изводе наставу, — по нашем мишљењу нико ме није допуштено да, користећи се правом на слободу, мења утврђени програм наставе, јер би ово била злоупотреба те слободе. Њом се треба користити само у тражењу начина на који ће се што успешније обрађивати утврђени програм. Уосталом, добар стручњак, који како ваља познаје свој предмет, а уз то има и педагошког образовања, никад и не помишља на својевољне измене наставног програма, нити осећа какве потребе да их чини. Овим смо већ рекли, а то ваља и нарочито нагласити, да је и за наставу матерњег језика од прворазредног значаја солидан стручњак који потпуно познаје свој предмет. Друкчије, додуше, изрично нико и не говори, можда друкчије и не мисли, али се многи, на жалост, често на други начин односе према настави матерњег језика у нашим школама. Често се, наиме, из ових или оних разлога, не свакад у недостатку квалификованих стручњака, предавање матерњег језика поверава некоме ко стручно није квалификован. И ми на то овде указујемо као на нешто што једанпут за свагда треба уклонити из школске праксе. Данас, када из виших школа и факултета излази већ довољан број стручњака, овакав захтев је могуће постављати. За стручност оних који су се у одговарајућим школама спремали за наставнике и професоре матерњег језика морално су одговорни и они сами и школе које су их стручно образовале и признале им стручност. Наше прилике, међутим, говоре да се свакад не односимо са свом озбиљношћу према тој одговорности. Али о томе други пут, на овоме или другоме месту.

Уџбеници су такође значајан проблем у комплексу свих ових питања. А за њихов квалитет и подесност заслужни су и одговорни у исто време (да ли више одговорни или заслужни — посебно је питање) њихови писци и они што их примају за уџбенике. И ја сам, потстакнут великом рецензијом Ј. Вуковића, проф. универзитета у Сарајеву, — овде хтео да говорим управо о томе питању.

I

Проф. Вуковић у својим *Пићањима савременог књижевног језика*, св. 5, (стр. 124—169. — Сарајево 1957) дао је опширну

критику двеју садашњих граматика српскохрватског језика за више разреде средњих школа, загребачке граматике ауторског колектива Брабец-Храсте-Живковић и београдске писца ових редова. Ту критику он је ставио под мало чудан наслов *Сјорни љроблеми у нашој средњошколској грамаицици*. Када се констатује чињеница да рецензент говори о скоро свим питањима језика, некако излази да је у тим књигама скоро све спорно. Он је, истина, истицао да и у једној и другој књизи има по нешто позитивно, али обично уз додатак: да је то требало опширније истаћи (ово скоро редовно), друкчије рећи, подесније приказати, потпуније објаснити. Очеvidно, чак и за наше навике, мало необичан начин критике, на који ћу се ја нешто касније осврнути. А прво ћу се задржати на Вуковићеву мишљењу о томе шта све треба да обухвати једна школска књига намењена за уџбеник матерњег језика у средњим школама. Из разумљивих разлога ја нећу говорити с обзиром на замерке које је рецензент чинио ауторима загребачке граматике, већ углавном с обзиром на оне што се односе на моју књигу.

О овој књизи је у стручној литератури било говора и пре Вуковићеве рецензије. И њеноме се писцу највише замерало на опширности и давању детаља, па и целих одељака који програмима средњошколске наставе матерњег језика не могу бити обухваћени. Користићу се овом приликом да кажем зашто сам, иако свестан делимичне оправданости таквих приговора, граматичку грађу и у даљим издањима давао у истом обиму. Ја сам ово чинио из разлога што књига није намењена искључиво ученицима средње школе него, у недостатку једне велике нормативне граматике савременог језика, и њиховим наставницима и општој употреби, па чак и студентима универзитета — као нека врста потсетника наравно. У свему се, сматрам, не би могли прихватити ни ови приговори, али мислим да ће, чим добијемо бар један универзитетски уџбеник, којим ће се и средњошколски наставници обавезно служити као приручником, бити потребно да се средњошколски уџбеник више прилагоди захтевима наставе и усклади с програмом. А ово опет не значи да се у уџбеник не сме унети баш ништа што у одређено време није предвиђено програмом за одговарајуће школе, јер не би било угодно да се за сваку измену програма мора писати уџбеник. То, по нашем мишљењу, није ни могуће, не само из материјалних и техничких разлога него ни због суштине предмета, која захтева уџбеник као целину са одређеном

и јасно уочљивом концепцијом. А стручним наставницима, при извођењу наставе, неће бити тешко да обиђу оно што програмом није предвиђено. Зато ја и мислим да се као школски уџбеник може употребљавати и књига која је подешена тако да унеколико има и другу намену.

Ипак се није могуће сложити с рецензентом, према чијем схватању средњошколски уџбеници треба да буду много опширнији и од једне и од друге (и од загребачке и од београдске) данашње граматике, чијим писцима стално замера: што нису шире разрадили поједина језичка питања, што нису дали више детаља, обрадили више појава и процеса, чак и историских, па и оних које не иду у књижевни језик, већ су дијалекатског карактера, што, нпр., нису давали више гласовних и обличких, посебно акценатских дублета, што нису износили и објашњавали напоредну употребу синтаксичких конструкција и обрта итд., итд. Ми ћемо овде себи допустити мало већу опширност, не само да бисмо показали у којој форми рецензент то чини, и уопште не због тога, него ради изношења друкчијег схватања о томе какви треба да буду школски уџбеници граматике.

Писцу београдске граматике рецензент замера што одлике појединих наших говора није илустровао „текстовима говорног језика за дијалекте и поддијалекте који су ван новије новоштокавске области“ (Питања, 5, стр. 125). Не би, истина, било на одмет да ученици уз свако разлагање о језику уза њ имају и примера који то потврђују. Али се, прво, не сме сметати с ума да се ученици не могу и не морају подробно упознавати с дијалекатским одликама језика појединих крајева. Рецензент је у своме критичарском налету заборавио да задатак увода једне, и макар колико опширне и ма коме намењене, граматике не може бити да се у њему изнесу сви детаљи из појединих говора, као што је, нпр., не много познато разликовање двојаке данашње вредности некадашњег дугог *љ* (јата), према томе да ли је на њему био узлазни или силазни акценат, што је за неке говоре утврдио М. Решетар, а што ипак понекад не знају ни они који се баве испитивањем наших дијалеката. Рецензент претерује и кад сматра за обавезно да ученици средњих школа уче како западнобосански икавски говори, — говори, дакле, који нису у основици књижевног језика, не чувају свакад непренесен акценат ни на унутрашњим слоговима речи. За њих ће бити довољно да знају само основне дијалекатске одлике појединих наших крајева. А сигурно уче-

ницима не треба давати никаквих других дијалекатских текстова нити, најзад, има за наставу бољих илустрација од оних на које ће им наставник матерњег језика и књижевности указати при читању: приповедака Стј. М. Љубише и Његошева Горског вијенца (за бокелске и црногорске говоре), Сремчевих приповедака, и Коштане Б. Станковића (за говоре источне и јужне Србије), неких песама Вл. Назора (за чакавски) и Балада Петрице Керемпуха, рецимо, М. Крлеже (за кајкавски дијалекат) итд. Па чему онда чак и само повећање волумена књиге?. А да и не говоримо о сразмери појединих њених одељака, који морају бити у складу с важношћу питања која се у њима обрађују. Можда с нешто више разлога рецензент тражи да се одломцима из српских писаца XVIII в. илуструје словенски (српскословенски, рускоцрквени и славеносрпски) карактер њихова језика, јер је Доситеј Обрадовић, једини од тих писаца кога средњошколци читају, и језиком знатно еволуирао. Ипак и код њега има словенских елемената на којима се ученицима може објаснити карактер књижевног језика тога времена. А била би и бесмислица оптерећивати их ту икаквим другим захтевима сем да схвате карактер језика оних писаца који улазе у програм историје књижевности и чија дела они читају.

Рецензент је нашао несразмеру у ономе што ја у уводном делу књиге говорим о предисторији завлађивања народног језика у књижевности код Хрвата и Срба, на штету објашњења стања код првих. Он као да је изгубио из вида откад је и како је народни језик код Хрвата постао књижевним. У првом одељку кратке историје српскохрватског књижевног језика која је дата у уводу моје књиге то је, иако врло кратко, изнето и, мислим, јасно изнето. А што је излагању о стању књижевног језика код Срба, посебно у XVIII и на почетку XIX века, дато несразмерно много места, ово је учињено с циљем да би се осветлила та врло значајна страна културне историје нашег народа, коју су многобројне противречности чиниле одвећ сложеном, а и да би се јаче истакла грандиозна фигура Вука Караџића и значај његове језичке реформе код оба наша народа.

Рецензентова тврдња да је сувише уопштено говорено о заједничким основама савременог књижевног језика Срба и Хрвата не може се одржати. На две странице петитом штампаног текста (о томе се говори не само у одељку с овим већ и пре, у одељку с насловом *Рад на сиварању јединственог књижевног језика Срба и Хрвата*) могла се дати јасна претстава о тим основама. Прво,

да ли је она тамо и дата, а затим да ли је уопште о томе више требало говорити на овоме месту — то нека оцене они који се књажом служе.

Рецензент не тражи само већу опширност него и уношење историје језика у школску граматику, које је задатак да изнесе његово савремено стање. На питању да ли су се задњонепчани сугласници испред наставака с некадашњим полугласником мењали у предњонепчане само испред меког полугласника или и испред једног и испред другог, ми ћемо се касније задржати, а овде ћемо рећи да у уџбенику за средњу школу није на месту говорити о процесима и појавама који припадају далекој историји језика, не нарочито када је реч о спорним чињеницама, него свакако треба оперисати са елементима савременог језика. Зато сам ја у овоме случају говорио о непостојаном *a*, на чему ми рецензент оштро замера. Ја бих се с њим још могао сложити да не би било некорисно да ученици знају и како је од некадашњег *bēgēti* и *trkēti* (према *бег* и *ѿрк*) добивено *бежати* и *ѿрчати*. Али зар не би било корисно да знају и многе друге ствари из разних дисциплина чије основе уче у средњој школи? Само треба правити разлику између онога што би било корисно и онога што је могућно. Ми сматрамо да би разлагање о једној језичкој појави до које је дошло преко два врло замршена фонетска процеса условљена природом једнога гласа (Ѣ) за коју је давно изгубљено језичко осећање, и о коју се, штавише, споре научници претстављало тешко и у сваком случају сувишно оптерећење једне практичне књиге.

Сигурно би неупоредиво корисније, па и оправданије, било упутити ученика у многобројне појединости тачне, и екавске и јекавске, данашње употребе некадашњег гласа Ѣ. Ипак рецензента, у вези с његовом замерком зашто то, по његовом мишљењу, у потребној опширности нисам учинио, могу потсетити да је у новоме правопису, где се то настојало дати, само нотирање чињеничког стања запрема целих 10 страница. А у граматници се чињенице не нотирају само него се морају и објашњавати. За објашњења пак свакако би било потребно тај простор повећати бар за 50%. И ја се питам какав би изгледао средњошколски уџбеник у коме би само једном питању било посвећено 15 страна.

Мада нас старословенски пример *говѣжда* упућује на двојачко и у два различна времена вршено јотовање код примера *говѣђи* с једне, а *шелеђи* и *крављи* с друге стране, — за савремено

језичко осећање нема разлике међу њима. И ми, супротно рецензентову мишљењу, сматрамо да у одељку о грађењу речи, синхронички гледано, не би било на месту посебно груписање придева на *-џ* и на *-џи*, па и када се — и премаре цензентовим речима — не би претпостављала напоредност образовања свих тих примера. А свакако је тачно да претпоставкама о могућности ових и оних историских процеса нема места у једном средњошколском уџбенику. Зато се, управо, у овоме о коме је реч и не говори ни о несумњиво посебне врсте јотовању какво имамо у: *доћи*, *иоћи*, *наћи*. Због сложености процеса који се вршио док је у њима од сугласника *и* добивено *ћ*, ми ову фонетску појаву с разлогом сматрамо као теже приступачну савременом језичком осећању, па глагол *ићи* и његове сложенице у својој књизи с разлогом, мислим, сврставамо међу глаголе неправилног грађења, јер не налазимо да би оптерећивање објашњењима низа давнашњих фонетских процеса којима се, уза све то, у науци још увек дају неједнака тумачења и уколико допринело квалитету књиге. Зато ми расправљање о појавама те врсте нећемо уносити ни у евентуална даља издања уџбеника, ни после добивене сугестије, да не кажемо лекције.

Још је теже сложити се с рецензентом у мишљењу да би и по чему било нужно уџбеник ове врсте оптерећивати објашњењима гласовних процеса преко којих је од некадашњег *zebtī* добивено *zebšī*, одн. *zeyšī*, а од *predti*, преко *predsti* — *īresī*. У данашњој природи сугласника у чијем су се међусобном додиру некада вршили наведени гласовни процеси, они којима је књига намењена не могу наћи довољно основа за њихово вршење, иако се рецензенту може веровати да је он те процесе лако схватао. Ово, најзад, ништа друго не доказује него само да је он, као ученик, имао дара и много смисла за овај предмет. А тим се, сигурно, не би могло правдати уношење прегледа тако сложених и тако давнашњих језичких процеса у граматику савременог језика. Ја не знам чему би могло да служи ни расправљање о тзв. трећој палатализацији, и то не само зато што је она била предмет дискусије међу научницима. Иако је као посебне врсте промена задњо-непчаних сугласника за нас несумњива, она нема практичног значаја за потпуније схватање стања савремених језичких појава насталих у вези са том гласовном променом. И не знам зашто би се о њој морало говорити у граматици савременог језика.

Да су рецензентови захтеви у томе правцу не само претерани него и неразумљиви, говоре и друге бројне замерке које он чини писцу само београдске граматике. И поред тога што је овај дао природу акцента с обзиром на оба његова главна елемента, тј. с обзиром на висину и јачину, рецензент каже да је то требало опширније изложити. А и у вези са систематиком акцента, која је после оне што је имамо у Даничићевим студијама сигурно најопширнија система акцената нашег књижевног језика, рецензент чини врло много примедба, према којима би излагање о акценту морало бити знатно опширније. Сваки читалац рецензије, у којој је само примедбама на акценат дато девет великих страница, лако ће се у ово уверити, јер ће тамо наћи највише приговора писцу граматике што поред Вукова и Даничићева акцента није давао и акценатске дублете који би се њему, тј. рецензенту допали. А одељци о акценту, када би књига била намењена само ученицима, по нашем би мишљењу морали бити најмање за 75% краћи.

Очевидно се не би могло, а не би се, мислим, ни смело ићи на задовољење жеља да се у граматику унесе свако питање правописа, јер граматика није исто што и правопис; у њој се језичке појаве и процеси објашњавају, а како ће се поједине речи и поједини њихови облици писати — то не може све бити обухваћено чак ни правописним правилима, него се иде на то да се све даје само у правописним речницима.

Ми се с рецензентом не можемо сложити ни у гледишту према коме би у граматицама за школу — поред констатовања чињенице да разлике у облицима тзв. придевског вида ван номинатива све више нестаје — нужно било давати чак и парадигме из којих би се видело да је неодређени вид сачувао свој акценат гдекад и у случајевима када се употребљава са завршецима одр. вида. Тоба очевидно има, јер процес замене облика неодређеног облицима одређеног вида још није завршен, већ је у току, па је разумљиво што та замена у неким елементима, у овоме случају у акценту, још свугде није дефинитивна. А рецензент ће се, ми се надамо, ипак с нама сложити да је уопштенији случај потпуне замене.

Доиста би, нарочито тамо где се напоредо један с другим употребљава више уџбеника с различним класификацијама, било корисно напоменути да постоји и други начин класификовања, глагола, рецимо, према промени. Али не би било оправдано, ни нужно чак, преоптерећивати ученике захтевом да детаљно уче и једну и другу класификацију. Ово тим мање што се познавањем

класификација глагола према промени не богати језичко образовање. А у књигама ове врсте најмање има места историјату тих класификација за који се рецензент залаже (стр. 153 Питања).

У својој рецензији В. истиче захтеве за широм разрадом и низа других језичких питања, а не са више оправдања него у приказаним случајевима. Ми све то овде не можемо изложити, него ћемо примера ради навести само још два случаја из области синтаксе. По Вуковићу у београдској граматици нису довољно истакнуте функције генитива, а пропуштено је и да се говори о више значења овога падежа (в. стр. 162 и 163 Питања). Рецензент држи да је требало више говорити и о „границама између правих придева партиципског порекла и придевске функције данас још придева и прилога глаголског значења“ (стр. 169). Неки ранији рецензенти граматике о којој је реч тужили су се нарочито на опширност посебно синтаксе генитива у њој, и можда с више разлога него што је Вуковић у праву да се жали на неразрађеност главе о значењу и употреби овог падежа. А, ако сам био у стању да схватим смисао реченице којом В. тражи исцрпније објашњење употребе глаголских прилога и придева у придевској служби, мислим да је он и тиме показао колико су његови захтеви у, нескладу са задацима које средња школа треба да постигне у давању посебно језичког и општег образовања.

Из Вуковићеве се рецензије и на основу ових неколико показаних случајева може закључити да је налажење праве мере у одабирању језичке грађе која треба да буде предмет једног средњошколског уџбеника за матерњи језик од врло крупног значаја. Мада они други проблеми којих се овде мислим додирнути за науку уопште и за науку о језику, као и за наставу језика у школи, нису мали, ја сам за ову прилику баш ово узео као основни проблем којему се срећно решење не може наћи без језичких стручњака и мимо њих. Али баш гледиште проф. Вуковића, изнето у његовој рецензији, јасно говори да се давање таквог решења не би могло поверити ни само њима. Програм за наставу матерњег језика у средњој школи мора бити добро промишљен, тачно одређен, неоптерећен непотребним детаљима и без елемената који се траже за стручно језичко образовање. Он се мора ограничити на елементе који данас живе у језичком осећању оних што овим језиком говоре. Па и уџбеник према коме се настава изводи по карактеру своје треба да одговара томе програму, иако се он с њим не мора, па чак, како смо напред рекли, и не може сасвим поклапати.

II

Други проблем коме је В. у својој рецензији дао доста места јесте питање односа једног уџбеника, боље рећи књиге која је по својој намени пре свега то, према акценатским дублетима, доста честим у културним центрима нашим, где се иначе говори добрим књижевним језиком. О проблему ових дублета је и раније, а и у последње време, у нашој стручној литератури често расправљано. У културне центре се стиче свет из области с различном акценацијом, из разних крајева наше земље. А културни и друштвени живот уопште захтева и многе позајмице из других језика, нарочито у речнику; позајмљене туђе речи преносе се обично у акценатском облику какав имају у језику из кога долазе, и ово двоје утиче да се одређена акценатска система брзо мења. Промене акценатске системе пак, иако друштвено условљене, стварају акценатски хаос, коме се пре свега у образовању школске омладине, а и иначе, свесно и организовано морамо противустављати. То се ради у свих културних народа, па се мора чинити и код нас. Јер акценат има вишестране своје функције: и фонетску, и семантичку, и морфолошку и, у нашем језику нарочито — музичко-естетску. Један се акценат мора узети за образац, и у образовању се мора тежити овоме образцу. За тај се образац цео један век код нас узимао Вуков акценат, који је добио своју обраду у Даничићевим студијама и дат је у његовим системима. И све до, свакако, оправданих корекција, које ће неко ауторитативно тело извршити према стању акцента које се, несумњиво, унеколико изменило од Вукова и Даничићева времена, — ми смо дужни поштовати Вук-Даничићев акценат, на чему нам рецензент озбиљно замера тврдећи да робујемо (!) Вукову изговору. Камо лепе среће да, што се акцента тиче, сви „робујемо“ говорећи Вуковим акцентом. Али док наш рецензент с једне стране гледа с такве висине на Вуков и Даничићев акценат, он, на другој страни, и одмах иза осуде коју нам изриче што их се у акценту стално држимо (в. Питања, 5, стр. 134), говори да се ослањамо на провинцијалне акценте. И ми се сада питамо шта је у ствари. Или су Вук и Даничић по акценту провинцијални или се ми, будући провинцијални, грешимо о Вуков и Даничићев акценат. Ово сигурно не ни једно ни друго, него се грешимо о оно што хоће рецензент, а то је, додуше, некада и општије, али много чешће управо провинцијално. У свакоме случају, ми не знамо шта он хоће. Знамо само

да има туште и тма замерки на акценат, које неће бити оправдане. Да бисмо дали читаоцима прилику да се сами у то увере, износимо овде неке од тих замерки. Вуковић прво тврди да акценти *играићи* и *ишћамјаићи* „не одговарају нашем данашњем најобичнијем изговору“. Међутим, обележени акценти, које сам ја дао у својој граматици, нису само Вукови и Даничићеве, него их налазимо у свим досадашњим речницима нашег језика, у Броз-Ивековићеву, Ристић-Кангрину, Рјечнику Југосл. академије, Бенешихеву, Деановићеву. А ни у једном речнику нема акцената *играићи* и *ишћамјаићи*, за какве се рецензент залаже. Осим тога акценти које сам ја узео обични су, и врло обични, бар у говорним срединама које су мени познате. У продужењу В. каже да нису добри изговори: *џморно дѣше* (у мојој Граматици *џморно дѣше*, и ми се питамо да ли је дужина на средњем слогу прве речи рецензенту случајно испала), него по њему треба *џморно дѣше*. Ја сам овде узео такође Вуков и Даничићев акценат, који је и мој у исто време, и не само мој него и мени познатих говорних средина и свих досадашњих речника. Можда је негде у употреби и акценат за који се рецензент залаже, али мени то није познато. По Вуковићу даље није добро: у *кухињу*, па *рече*, *Дозволи да те изаберемо*, *иаучице*, па се *ирихвајџмо флашџ*, *обележила свој љуш*, *дѣш*, *блистџавѣ*, *дѣдџѣ*, *мрџи бѣрац*, *рѣдолуби*, него треба: у *кухињи*, *иа рече*, *дозволи*, *обележила*, *иа се ирихвајџмо*, *дѣш*, *блистџавѣ*, *дѣдаје*, *мрџи бѣрац*, *рѣдолуби* или *родѣлуби*. Међутим: *иа рече*, *дозволи да те изаберемо*, па се *ирихвајџмо флашџ*, *дѣдџѣ* управо је овако и у нашој говорној средини и у свим речницима, односно у Даничићевим студијама; *кухиње* нема у Вукову речнику него *куџина* (у Војв.), овако, дакле, са узлазним акцентом, па је тај акценат узет и у Броз-Ивековићеву речнику и када реч има свој изворни облик. Када се пак ова реч употребљава у књижевном облику, са сугласником *х* дакле, она у источним центрима има силазни акценат на првом слогу. Таквим су акцентом ову реч обележили и Ристић и Кангра у своме речнику, па сам је и ја такву узео, и унео у граматику, не сматрајући да се грешим о основни принцип узимања Вукова акцента, јер, како рекох, те речи у овоме облику код Вука и нема. У Речнику Вукову нема ни речи *иаучица*; она ни иначе није тако распрострањена, па не можемо рећи да је ово или оно уобичајен њен акценат, али је врло добра реч, потребна свакако, нарочито у језику уметничке књижевности, а сигуран акценат јој је лако одредити у системи. Она припада категорији именица изведених моционим

наставком *-ица*, његовим додавањем на облик именице мушког рода. А те именице, уколико немају више од четири слога, све осим оних што су изведене од једносложних именица с кратким акцентом — имају краткоузлазни акценат на слогу непосредно испред наставка — *ица*: од *јунак* — *јунџица*, од *хајдук* — *хајдуџица*, од *кројач* — *кројџица*, од *берач* — *берџица*, од *свирач* — *свиџица*, од *џевач* — *џевџица*, од *лончар* — *лончџица*, од *играч* — *игрџица*, од *џилџар* — *џилџица*, од *зец* — *зџица*, од *вук* — *вџица*, од *џаун* — *џауџица*, од *голуб* — *голубица*, од *курџак* — *курџица*, па је тако, јамачно, и *џауџица* (од *џаук*), баш онако како је означено у мојој граматици. У реченици: *џа се џрихџаџамо флаша* рецензент ставља исти акценат који сам и ја ставио, зато и не знам шта му ту није добро. Код њега је једино друкчије то што је свезицу *џа* обележио дужином. Само не треба губити из вида да се свезица *џа* не изговара увек дуго него, једнако често, и кратко; *џиџи* је обично и са овим и са силазним акцентом, али је у свим нашим речницима обележена првим од њих, и за мене је то био довољан разлог да му дам првенство. Придева *блисџав* и именице *родољуб* Вук нема, а оне су такође познате и са узлазним и са силазним акцентом. Први је у обе речи обичнији у областима на истоку, а други у западним нашим крајевима. И ја мислим да нисам погрешно што сам узео акценат који је у нашој средини обичнији, као што су то учинили и Ристић и Кангрџа уносиће те речи у свој речник. У обележавању акцента одређеног облика придева *мрџи* ја сам отступио од Вука, али не без оправдања; његов акценат *мрџи* не само да није обичан у нашим крајевима, за шта се опет можемо позвати на Ристић-Кангрџин Речник, него и Маретић, који у Рјечнику ЈАЗУ бележи Вуков акценат, сматра да је потребно истаћи да се „по Хрватској говори само *мрџи*, *мрџа*, *мрџб*. И ако је игде допуштено узети друкчији акценат, то ће, ваљда, бити у оним случајевима за које је утврђено да је он и на истоку и на западу друкчији. Од овога знатног броја речи једино је у облику *обележила* погрешно означен овај место акцента *обележила*, који није само акценат састављача наших речника и наше средине већ и мој акценат, и то је заиста омашка за коју сам, признајем, одговоран што је промакла.

А *накнађени* (треба *накнађени*), *свџки јунџак* (тр. *свџки јунџак*), *мџином* (тр. *мџином*) пак нису омашке, како их рецензент квалификује, него, очевидно, штампарске грешке. Ја не мислим да писац није на изванредан начин и за њих одговоран, али ствари

свакако треба називати правим именима. Рецензент је, уосталом, могао на другом месту наћи бар именицу *јунак* са оваким акцентом; она је таква дата као први пример оваквог акцента на стр. 140 Граматике.

Што се у Загребу и у Београду сваки час може чути: *џрџор*, *џрџиџиџи*, *џрџлаз*, *рџмак*, *бџрац*, то још није разлог да писци граматика те речи с оваквим акцентом морају унети у своје књиге, што рецензент од њих као обавезно тражи, уз замерку да се „нису могли помакнути од ових изговора“ (Питања 5, 137). Наведене се речи, истина, доста често чују с обележеним акцентом, али су оне с Вуковим и Даничићевим кратким акцентом, као *џрџор*, *џрџиџиџи*, *џрџлаз*, *рџмак*, *бџрац*, нарочито прва и последња, можда још чешће. А када томе додамо да су оне с овим последњим акцентом забележене и у већини других речника, рецензент нема права да их нама уписује у грех. Поготову би нас обавеза да у граматици уносимо све што се чује у Загребу и у Београду — одвећ далеко одвела.

Врло далеко би нас одвело и када бисмо овако давали објашњења свих акцената, за које рецензент сматра да су нетачни или бар необични. Ја сам се задржао само на прва неколика случаја да покажем разлику између његова и мога гледишта. А из овога што је изложено јасно се види та разлика. Мада би о разлици у Вуковићеву и нашем акценту имало још много да се говори и мада ћу и даље о њој понешто рећи, сада ћу нагласити да су граматичари дужни узимати Вук-Даничићев акценат све док неко позвано тело друкчије не одлучи, или од већине не буде прихваћено — доказано преовлађивање друкчијег акцента. Појединци на основу својих испитивања могу, између осталих могу и ја, за неке случајеве тврдити да је Вук-Даничићева акцената, тако рећи, нестало, или да је бар његова употреба све уже распрострањености. Тако сам ја испитивањем и проверавањем акцената, једном врстом анкете код својих слушалаца из разних наших крајева, утврдио да се Вуков и Даничићев дугоузлазни акценат 2 и 3 л. ј. аориста од глагола типа *џрнуџи* — *џрнџм* ретко где сачувао, а да је место њега скоро уопштен пренесен акценат *џрнџ* и *џрџџрнџ*, *крџнџ* и *дкрџнџ* (према Вукову *џрну*, *џреџрну* . . .). И тек сам после своје расправе објављене у Нашем језику, књ. V (1954) то могао констатовати у III издању своје граматике. Али сам ја и овде и у другим сличним случајевима, где сам сматрао да је потребно истаћи

преовлађивање друкчијег, давао и Вуков акценат, и то на првом месту. И ово је, мислим, једино исправно.

III

Неће, дакле, бити тачно — да пређемо сада на трећи проблем о коме сам овде такође нешто хтео казати — да, како рецензент тврди, нисам нигде указивао на двојаке акценте појединих облика. Управо поводом двојаког акцента именице *сѡкѡ* (и *сѡкѡ*) он тврди да се у граматицама које приказује „не говори да има акценатских дублета“ (в. Питања 5, стр. 135). Тачно је, међутим, да ја говорећи прво, дакако, о Вукову краткоузлазном акценту ове именице изрично кажем: „Именица *сѡкѡ* се све више употребљава са краткосилазним акцентом на првом слогу“ (ГраMATИКА, II изд., стр. 139). И не само да ја о дублетима говорим у наведеним случајевима, него на сличан начин констатујем да вишесложне именице типа *вѡздѡх*, *гѡвѡр*, *дѡлик*, *дѡгађѡј* и сл. поред узлазног акцента у локативу једнине све више у томе падежу данас имају акценат осталих падежа; у *вѡздѡху*, у *гѡвору*, *ѡ дѡлику*, у *ѡдѡме дѡгађѡју* обичније је данас, хтео сам тамо рећи, него с Вуковим акцентом у *говѡру*, у *вѡздѡху*, *ѡ облику*, у *догађѡју*. Али ми рецензент у овоме случају и на томе замера. Даље сам напореѡ даѡ двојаке облике акузатива једнине именица типа *висина*: *висину* (и *висѡну*), *брзину* (и *брзѡну*), *дѡлину* (и *дѡлѡну*), *лѡдину* (и *лѡдѡну*), *ѡлѡнину* (и *ѡлѡнѡну*) итд., па сам истакао да у 1 и 2 л. мн. презента неких глагола поред старијег дугоузлазног акцента на крајњем слогу основе опет имамо акценат осталих облика: *чиѡѡѡмо* и *чиѡѡѡѡше* поред *чиѡѡѡмо* и *чиѡѡѡѡше* (в. Граматику, стр. 230). Вуковићева критика, међутим, онаква каква је, ово неће да призна. То је недостатак те и њѡј сличне критике. И уопште је критика код нас, и стручна и научна, па и књижевна и уметничка, врло често једнострана само позитивна или само негативна, једном речју одвећ субјективна, и зато претставља проблем своје врсте. А улога критике, наравно само објективне критике, врло је значајна у свим гранама духовног живота, јер она помаже да се критикована дела боље разумеју, наравно под претпоставком да се та дела у критици и с лица и с наличја прикажу и објасне; да се за оно што се у њима оглашава за добро или рђаво да образложење по чему је то такво. Критика поводом које говоримо нема карактер ове него оне прве критике. У потврду за ово навешћемо још неколико доказа.

Рецензенту се не допада што ја у својој књизи говорим да се ј од кратког ђ (јат) у неким говорима мења у љ (па се тамо изговара: *мљесџо, љљесма, вљера*), али у другим говорима остаје неизмењено, и да у књижевном језику имамо оно што је карактеристично за ове друге говоре. Он нпр. похваљује загребачке граматичаре што констатују да сложенице у нашем језику могу имати по два акцента и што за то наводе облике неких суперлатива, а ја баш исто констатујем и дајем исте примере, а овамо се стиче утисак да тога код мене нема. Рецензент једноставно тврди да не проверавамо када узимамо Вуков акценат *с овога скуџа* (а не како би он хтео — *с овога скуџа*), а истовремено признаје да је такав акценат и у другим речницима нашег језика. Он, ваљда, мисли да не проверавамо како је код њега или можда у народу. А ми му можемо одговорити да је и у народу, тамо где смо ми проверавали, онакав акценат какав бележимо. Рецензент се љути на садашње граматичаре што за облике множине именице: *крило, љјсма, друшџво* не дају акценте: *крила, љјсма, друшџва*. За нас су ови његови акценти ускодијалекатски и за своју тврдњу се позивамо не само на Даничића него и на писце свих наших речника. Рецензент каже да ја за презент глагола *рџи* дајем акценат: *рџџм* иако код мене стоји *рџџм* (В. т. 317. б) моје Граматике).

Неће бити тачна Вуковићева констатација да сам имао муке да ограничим (зашто баш да ограничим?) партикуле као посебну врсту речи. Ја те муке нисам имао пишући своју граматику, а мислим да ни они који се књигом служе немају муке да схвате зашто ја партикуле одвајам од осталих врста речи. И не знам зашто он сматра да је боље било одвојити у засебну групу само модалне партикуле. Доиста је тешко и разумети зашто бисмо то чинили с модалним партикулама када не чинимо с другим модалним речима, с модалним глаголима, рецимо. И модалне су партикуле опет партикуле, дакако по ономе што им је заједничко с осталим речима ове врсте. Ако се ја нисам довољно задржао на модалним партикулама и ако нисам довољно јасно означио њихове функције, шта онда треба рећи о другим школским уџбеницима који о партикулама уопште не говоре, нити указују на функцију посебно модалних партикула.

Рецензент истиче као позитивну особину загребачке граматике, што су речи у њој дефинисане као јединице говора. Питамо се зашто се то не би могло сматрати позитивном особinom и београдске граматике, када се то исто и у њој констатује (на стр. 27).

А управо је чудно што рецензент не види практичног значаја за поделу именица на конкретне и апстрактне. Још је чудније што чини замерку као да није истакнут карактер географских имена типа *Појово*, посталих од именица. Да он ту нема право, лако је утврдити по ономе што се говори у т. 524. б) моје граматике.

Рецензенту нико не може замерити што он о појединим питањима у језику има посебна гледишта, мислим друкчија од оних која су у науци била прихваћена. И ми имамо таквих гледишта. И нормално је да их имају сви они што претендују да се баве науком у било којој области. Али ни он ни ма ко други нема права замерати нам што било чија гледишта која у науци нису прихваћена не уносимо у школске уџбенике, поготову кад је реч о гледиштима која још нико није ни изнео. Ми можемо још и расправљати о ономе у чему се не слажемо у питању значења свршених глагола, али научној полемици сигурно нема места у једном средњошколском уџбенику. Па чему онда развлачење једне неоправдане замерке на целе две странице.

Ја ћу се с Вуковићем сложити да питање глаголског рода у науци није расправљено. А не сматрам да је згодно износити оно што мислим о томе како сам сам глаголски род обрадио у својој граматизи. Али ћу ипак рећи да рецензија с тврдњама као што је ова, у којој је изнето мишљење да данашње граматике у обради тога питања претстављају назадак и према оној у којој се глаголи *варати се* и *веселити се* убрајају у праве повратне глаголе — очевидно не може претендовати да се сматра објективном. А у рецензији о којој говоримо има више таквих тврдња. Између осталих таква је и тврдња да за синтагму *свесно радништво*, иако има одредбени и главни део није логично рећи да је *одредбена синтагма* (!). Ми нећемо, као рецензент, казати да у овој тврдњи опет нема логике, али ћемо се ипак запитати како се може прихватити гледиште према коме бидо која синтаксичка целина не може добити име по једноме своме члану. Ако се нешто по атрибуту може назвати атрибутским, нешто по објекту објекатским или по допуни допунским, очевидно се и по одредби може звати одредбеним. Тврдити да међу примерима за последичне реченице у граматизи нема ни једног са везником *иако да* само за то што ова два дела не долазе непосредно један за другим, значи по сваку цену тражити и истицати негативне стране књиге (в. први пример у т. 492 моје Граматике). А по чему је за вокатив боље рећи да је узвичног карактера, како каже рецензент, него да је он и нека

врста узвика, како сам ја рекао? То би и сам рецензент тешко могао образложити. И, када већ говоримо о функцији овог падежа, тешко је прихватити рецензентово мишљење да овај облик „има и извештан смисао категорије модалних речи у реченици“, ако се не мисли по томе што он, колико ни модалне речи, не чини део реченице. Али ако рецензент на то мисли и то признаје, како, на другоме месту, може чинити приговоре што ја кажем да то и није падеж, јер ако не улази међу делове реченице, не може означава-ти ни неки однос према њима. А где нема означавања односа, нема ни падежа. У томе ће се рецензент сигурно сложити с нама.

В. је склон да нешто што истиче као позитивно у једној граматичкој испусти из вида када говори о другој, као у случају с истацањем потребе указивања на рђаву употребу предлога *код* са генитивом глаголских именица (в. Питања 5, стр. 162, а у вези с тим и т. 620 београдске граматике), или да тврди чак како у једној граматичкој нема нечега што је у њој изнето, в. случај са констатацијом: „Ст. (евановић) је испустио да говори о генитиву с предлогом *до*“. Ко год прочита т. 576 мало пре цитиране Граматике увериће се да је рецензент ту нешто превидео. Да не бисмо ради самог проблема једностраности критике даље износили поједина места из Вуковићеве рецензије, ми ћемо за илустрацију њеног карактера, посматраног са стране о којој говоримо, дословно навести рецензентове речи: „Ни Ст. ни загребачки граматичари нису водили рачуна о томе да је у нашој науци указано довољно на моменте који оповргавају традиционално схватање футура II као облика који у основној употреби значи само радњу која претходи другој будућој радњи, и коме би добро одговарао назив предбудуће време, како га Ст. још именује“ (Питања савременог књижевног језика, 5, стр. 168). А одмах за овим ћемо дати цео теориски део тачке 658 моје, дакле Стевановићеве, Граматике, у којој се од речи до речи каже: „Али предбудуће време не означава једино радње које претходе само будућој него и било којој другој радњи која не мора бити у будућности“. И за овим тамо долазе примери. Даља дискусија је овде, мислим, сасвим излишна.

По рецензенту је, како смо то видели, на једној страни и најчешће мало вођено рачуна о практичној примени граматичких знања која се у књизи излажу: мало тамо где је објашњавана замена старог *ѣ* (*јата*), нарочито у ијекавском изговору, мало где се говори о промени задњонепчаних сугласника испред вокала предњег реда и одступањима од те промене, мало чак и тамо

где се, с обзиром на намену књиге, релативно опширно излажу принципи грађења речи. Насупрот томе, њему смета што је у београдској Граматици интерпункција уткана у синтаксичке односе међу речима и реченицама, с којима је она нераздвојно и тесно везана (в. његове примедбе које износи у својој рецензији на стр. 159. Питања).

IV

Буковић је у својој рецензији изнео и неслагања с мојим објашњењима многих језичких појава. Он је с правом приметио да је у београдској Граматици потпуније требало објаснити облик ак. јед. именица м. р. на сугласник и на *о/е*. Одиста је иза примера: *чишам Јеж* (Грамм. II изд., стр. 123), којим се казује да се ак. једн. имена живих бића датих предметима, књигама и листовима, нпр., употребљавају у облику номинатива — било потребно додати да, супротно овоме, имена лица дата таквим предметима у ак. једн. имају облик генитива: *Чишао сам Милана Нарацкића, Тиша Дорчића, Шћејана Малог, Хајдук Ситанка, Дон Кихота* (примери су моји) и само тако. Али је при том направио једну омашку када је уз пример *Гундулићева Османа*, чак испред њега, дао и: *Чишам Ану Кареџину*. Ово је омашка, кажем, не само зато што се друкчији облик и не претпоставља, јер и сви називи предмета именица на *а* имају само овај завршетак, већ и по томе што је то посебан облик, различит и од номинатива и од генитива.

Исто је тако врло корисно што нам је рецензент указао на то да у примеру *Роксанду ћу њо мајци њознаџи* — предлошко-именичка веза *њо мајци* није допуна глаголу, већ његова одредба. Сасвим је и за нас јасно да ова веза једноставно означава начин како ће се извршити радња. Без обзира на то што је ово случајна омашка, а не погрешно третирање односа у једној детерминативној синтагми, писац граматике ће се користити овом примедбом да у евентуална нова издања књиге та омашка не уђе. Ипак је, можда, и рецензент требало да ово оквалификује као омашку, као што ћемо ми рећи да је он у својој рецензији свакако омашком: *себе, мене и њега* назвао именицама (место заменицама, стр. 141), *најбогаџији* и *најзадовољнији* — компаративом (место суперлативом, стр. 143), глаголски вид (а не род) назвао дијатезом (стр. 151) и да такође омашком говори о слагању предлога *код* с инструменталом (м. с генитивом, стр. 162). Иако сигурно омашке, оне и у рецензији доводе читаоца у забуну макар и тренутну, па би

много боље било да их ни ту нема. А поготову се омашке такве врсте, и омашке какве су писцу граматике промакле, морају избећи у једном уџбенику.

С другим, честим случајевима рецензентова неслагања са објашњењима која су дата у мојој Граматици ја се не бих могао сложити. О свима њима ја овде не могу говорити, јер није довољно рећи — ја се са овим или оним не слажем, ово или оно није добро, или није тачно, него нам је дужност и објаснити зашто се с неким у нечему не слажемо, на основу чега нешто оглашавамо да није добро или да није тачно, једном речју — свако изнето гледиште треба и образложити. А за то би било потребно много више простора од овога којим ми располажемо. Зато ћу се и овде задржати само на неколико питања.

По Вуковићеву мишљењу није било исправно рећи да су у примерима *џарожак*, *зрачак* и *дашак* задњонепчани сугласници (с краја основних речи *рог*, *зрак* и *дах*) испред непостојаног *а* од наставка *-ак* прелазили у предњонепчане, него је требало казати да су се ту „велари“ мењали испред меког полугласа“ (Питања 5, стр. 129.). Ја нисам узимао термине и елементе непознате савременом језику, и не говорим о полугласнику него о непостојаном *а*, које данас имамо место тога некадашњег гласа. Зашто сам то чинио објаснио сам говорећи о првом од проблема на којима се овде задржавам. А овде ћу се осврнути на питање да ли је промена задњонепчаних сугласника у категорије о којој је реч везана, како В. каже, само за положај испред меких или су се они мењали и испред тврдих полугласника — другим речима: да ли данашњи наш наставак *-ак* у категорије о којој је реч води порекло само од *-џк* или и од *-џк*. За мене, а и не једино за мене, не може бити никакве сумње да наш данашњи деминутивно-хипокористички наставак *-ак*, не само овде него и у другим сличним образовањима води порекло и од *-џк* и од *-џк*. Први доказ за ово је чињеница што му у литавском одговара и *-џк* и *-џк* (В. о томе код А. Белића: *Zur Entwicklungsgeschichte der slavischen Deminutiv-und Amplifikativ suffixe. Archiv für slavische Philologie XXIII, 159*). Судећи по стању у српскохрватском језику *-џк* је дало наставак *-ац*, јер је меки полугласник, како је познато, по закону треће палатализације условљавао промену наредног сугласника *к* у *ц* (испор. примере *гачац*, *лучац*, *крушац*). А тамо где се *к* у наставку задржало, њему, према томе, није претходно меки него тврди полугласник. Уосталом, позната је особина и нашег и осталих словенских језика да се

у њима, „када се основа завршава сугласницима *к, г, х*, они мењају у изведеним речима у умекшане сугласнике и пред тврдим наставцима“ (А. Белић, Наш језик, књ. VI, предратне серије, стр. 186, а исп. с овим и оно што опет А. Белић говори на мало пре цитираном месту у Јагићеву Архиву). Што се посебно тврдог полугласника тиче, иако се научници не слажу у томе како је дошло до палатализовања задњонепчаних сугласника испред тврдог полугласника, та је палатализација у славистичкој науци сасвим извесна. Поред осталих о њој говоре: Н. Трубецкој у *Bulletin de la Société de linguistique de Paris*, св. 1, Јан Лош (Loś) у делу своје граматике пољског језика — *Budowa wyrazov*, 73/74 и В. Ј. Дорошевски у студији *Monografie slowotwórcze* (објављеној у часопису *Prace filologiczne XIV*, Warszawa 1928), у којој даје и примере за прелаз задњонепчаних сугласника у предњонепчане испред наставка *-џџ*. Ако за потврду овога што смо казали нису довољни дати докази, ми ту можемо навести и конкретне примере рефлекса полугласника у словенским језицима у којима они имају различну замену, према томе да ли су били меки или тврди. Руски језик, у које се деминутивни наставак *-ок* (који одговара тврдом полугласнику) налази у положају где је и меки полугласник касније давао *о* — ми ћемо оставити по страни, а узећемо примере из македонског језика, као што су: *грашок, зрачок, мрчок, сончок*, у којима се, како видимо, извршила промена задњонепчаног сугласника пред некадашњим тврдим полугласником. Исто су се тако у пољском језику, у коме се испред *е* од тврдог полугласника не умекшавају остали сугласници, задњонепчани мењали у предњонепчане, те данас у њему имамо: *jęziczek* (према *język*), *kłobouczek* (према *kłobuk*), *kożuszek* (према *kożuch*), *rożek* (према *róg*), *krążek* (према *krąg*). А после овога ће се, ваљда, наш рецензент сложити с нама да је, када је реч о савременом језику, срећније говорити о промени задњонепчаних сугласника испред неостојаног *а* у наставку него испред меког полугласника и да, управо, ово што он каже није ни тачно, јер место задњонепчаних немамо данас предњонепчане сугласнике само испред некадашњег меког него и испред некадашњег тврдог полугласника.

Рецензент сматра крупном погрешком што се у београдској граматички, иза навођења примера с једносложном вредношћу некадашњег гласа *ѣ* (јат) у слоговима где бисмо према њиховој дужини у ијекавском изговору очекивали *-ије-* а не *-је-* ово објашњава касније насталом дужином тога слога. Он овде, што иначе

доста ретко чини, даје и објашњење зашто то сматра погрешком, и закључује да је ову дужину требало објаснити једноставним „деловањем осталих падежа“, тј. аналогизом. Аналогиза је, очевидно, често реметила праве гласовне односе. Она се принципски ни у овоме случају не би морала одбацити. Али је овде промена квант. тета о којој је реч фонетски потпуно објашњива. И ми се с рецензентом не слажемо ни у тумачењу овога појава, зато ћемо се прво задржати на суштини његовог тумачења. Одбацујући све друге примере у већини којих је, ваљда, и по рецензенту замена љ (јата) старија од дуљења, мислим на речи и облике речи где се та замена налази непосредно испред сугласничке групе са сонантом на првом месту, рецензент се задржао на облицима ген. множине. Он каже „ако се . . . и не узме у обзир (евентуално дуљење слога у овој морфолошкој позицији још у прасловенском језику), треба имати у виду време слабљења и губљења полугласника у отвореном слогу и мењање квантитета у претходном слогу када се полуглас налазио иза сонанта (и још по које врсте сугласника . . .), па се никако не може рећи да је, рецимо, у примеру *дјѣлѧ, зѧвјѣрѧ* старија замена „јат-а“ од дуљења данашњег претпоследњег слога у генитиву плурала (Питања, 5, стр. 130). Он, ист. на, не инсистира много на својој претпоставци о дуљењу тога слога у прасловенској епоси (а ипак је био дужан навести и доказе за ту претпоставку, када је већ износи), него с више сигурности упућује на време слабљења и губљења полугласника као на време настајања те дуж. не. И други у науци стварање дужине у томе положају везују са губљењем полугласника иза наредног сугласника, али, ми бар, ово само као последицу са њеним условом (срећније је него да кажемо узроком), а не никако временски. Ја сам недавно имао прилике да баш на овоме месту (в. Наш језик X, стр. 6) истакнем како су се многи гласовни процеси, условљени несумњиво губљењем полугласника, вршили знатно касније, по цела неколика века, чак и по неколико векова касније. И наш ће се рецензент с нама сложити да је, рецимо, ново јотовање у збирних именица на *-је* (тип *ѡрѣе, ѡруѣе*) и сличних категорија условљено губљењем полугласника између крајњег сугласника основе и овог наставка, а да је између ова два гласовна процеса протекло најмање пет векова. Исто је тако познато и да је прелаз *л* и *о* на крају слога, иза кога је раније наравно био полугласник, који је, прелаз мислим, везан за тачно утврђено време, за крај XIV в. наиме, такође условљен губљењем

полугласника, које је свакако најмање пуна три века претходило претварању *л* у *о*. У приближно исто време вршило се и дуљење вокала испред сугласничке групе са сонантом као првим гласом у њој (о чему сам ја говорио на мало пре цитираном месту у расправи *Претварање л у о или дуљење непосредно њрејходног вокала*), опет као последица губљења полугласника непосредно иза тог сонанта. А не само дужина испред сугласничких група, него се, исто тако, и дужина испред појединих сугласника, као последица губљења полугласника иза њих, стварала у приближно исто време. Познато је да до ње у извесним случајевима није дошло до пред крај XIV в., када се вршио прелаз *л* у *о*, него се дужина која се при губљењу полугласника пренела на непосредно претходни сугласник на томе сугласнику чувала све до тога времена. А тамо где се она нешто раније пренела, што опет није могло бити много раније, — до прелаз *л* у *о* није ни долазило (исп. А. Белић, *Периодизација српскохрватског језика*, Јужносл. филолог XXIII, стр.10). С обзиром на то што у једним случајевима није дошло до стварања дужине пре времена прелаз *л* у *о*, а у другим иначе идентичним случајевима се та дужина створила нешто пре, ја сам и закључио да су се ова два процеса вршила у приближно исто време. И када је, несумњиво, да у примерима као што су *кошал* (у савременом књижевном језику *кошао*), *ијеел* (*ијеео*), *весел* (*весво*), *родил* (*родио*), *носи* (*носио*) и сл. — дужина која се јављала као последица губљења полугласника није добивена на самогласнику крајњег слога до пред крај XIV века, када је крајње *л* у већини говора српскохрватског језика прешло у *о*, зар није вероватно да и у старим генитивима мн. *дѣл*, *завѣр*, *недѣл*, *колѣн* (ја их пишем у облику у коме су се изговарали) и сл. нису без дужине доживели епоху замене ѣ данашњим његовим рефлексом, која се опет, у овоме случају, везује за XIV век. А треба још додати да се дужина, која је заостала иза губљења полугласника није чувала само на сонантима, него је полугласник као некадашњи наставак ген. множине „губећи се . . . оставио . . . дужину сугласника пред собом, а затим дужину вокала који му претходи“ (А. Белић, *Историја српскохрватског језика*. Речи с деklinацијом, Београд 1950, стр. 121), што ће такође рећи да се дужина добивена од ишчезлог полугласника неодређено време чувала на сугласнику пре него се пренела на претходни самогласник.

Рецензент моје граматике сматра да је промену задњонепчаних сугласника испред *ј* требало третирати као јотоване (в. стр. 131

Питања). Да је реч о уџбенику за основну школу или за некадашњи нижи течај средње школе, ја бих то без резерве прихватио као посве оправдано. Штавише у Граматици за ниже разреде средњих школа коју сам ја у заједници са Р. Алексићем написао одмах после другог светског рата (прво издање изашло је 1946) промена задњонепчаних сугласника у вези са *j* дата је уз главу о јотовању. Јер по резултату стварно нема разлике између онога што се добивало у додиру ненепчаних сугласника и сугласника *j*, на једној и задњонепчаних сугласника и гласа *j* — на другој страни. И у првом и у другом случају од по два добивао се трећи глас. Али је у самом процесу ту постојала разлика. Стварно добивање трећег гласа од два сугласника који су се налазили у скупу један до другог имамо само у првоме случају, у случају с јотовањем. Међутим, процес промене задњонепчаних сугласника испред *j* вршио се као и испред вокала предњег реда, асимилацијом тих сугласника према гласу *j*, преношењем места њихове артикулације са задњег на предње непце, с том разликом, додуше, што су вокали предњег реда, као гласови друге врсте, и после асимиловања сугласника испред њих остали онде где су били и оно што су били. Сугласник *j*, међутим, иза палаталних сугласника, у какве су се задњонепчани сугласници испред њега претворили асимилујући се према њему, није више могао остати у томе положају, него је једноставно нестајао. Из овога ће, мислим, читаоци и којима то није било јасно моћи да схвате разлику између процеса јотовања и палатализације. А ја, уосталом — то овде треба истаћи — нисам први који сам промену задњонепчаних сугласника у вези са сугласником *j* сврстао у процес палатализације. Код нас су то пре учинили проф. А. Бел.ћ, не само у свом универзитетском курсу предавања него чак и у уџбенику за II разред гимназије и проф. Куљбакин у својој Старословенској граматици (Београд 1930, стр. 58). Ово је, дакле, једно новије гледиште, научно довољно засновано, и ја сам сматрао да га је потребно унети у књигу која је писана с претензијом да се води рачуна о новим научним гледиштима. Исто сам тако објашњавајући двојак завршетке инструментала једине од именица м. рода на сугласник унео у своју школску књигу најновије гледиште, оно које је за наш језик изнео проф. Белић, да се, наиме, завршетак меких основа *-em* најдоследније сачувао код именица у којих се основа завршава и данашњим меким сугласницима (што је уосталом и сасвим разумљиво), а да је иза осталих предњонепчаних сугласника, сем у

изузетним случајевима, тамо где делује моћ дисимилације, могућ и завршетак *ом* зато што су сугласници непосредно пред тим завршетком давно очврсли. Ово је према природи гласова сасвим и оправдано, мада није немогуће да ће се на основу богато прибрране грађе доћи, можда, и до нешто друкчијих закључака. Али ми такве грађе још немамо. Па ипак, и без ње, са сигурношћу можемо тврдити да наш рецензент није у праву када каже да је наставак *-ом* подједнако обичан код именица на палатални и на очврсли сугласник и када за то, поред осталих, наводи и облик *краљом* (Питање стр. 145). Од овог су сигурно обичнији облици инструментала: *кројачом*, *ћевачом* и *свирачом*, за које он, на истоме месту, каже чак да се не могу сматрати правилним (в. Питања, 5, 145.).

Није, истина, искључено да ће се, можда, негде чути, или и код понеког писца наћи, облик *јод јујџем*. Али се никако не можемо сложити с нашим рецензентом који не сматра оправданим да се укаже на чињеницу да је инструментал једине именице *јујџ* уз предлоге обичнији са завршетком *-ом* (да је, тј., обичније *јод јујџом* него *јод јујџем*). А ми смо на ово указали не само зато што су то чинили и ранији граматичари, између осталих и Т. Маретић (в. његову велику Граматику II изд., стр. 124) и Ст. Новковић (Српска граматика, у Београду 1902, стр. 154) — него што на ову разлику у завршетку инструментала једн. именице *јујџ* редовно nailазимо и у говорном језику и код најновијих писаца.

И иначе је врло занимљиво како рецензент у теорији препоручује граматичару да послуша живу реч и да прати шта има у језику писаца, а овамо не допушта да се укаже на исправност облика множине именица м.р. с уметком *ев* и у неким случајевима где им претходе сугласници *ц*, *з*, *с*, као у примерима: *вицеви*, *млазиви* и *јојасеви*, на којима се те именице данас чешће употребљавају у овоме него у облику с уметком *-ов*. Ми ћемо потсетити В.-ћа да је баш у овоме часопису, у времену између два рата, констатована несумњива чињеница да ће се — „у најбољим нашим часописима и дневницима, у написима наших признатих научних радника, песника и приповедача наћи за ово велики број примера“ (Наш језик, књ. VI предр. серије, стр. 246). А свакако му је добро познато да је баш у вези с његовим захтевом (постављеним у I-ој послератној свесци Нашег језика) да се ти облици ставе „ван закона“, — Б. Милановић на истом месту (НЈ I н. с. стр. 43—53 дао довољно доказа да се такав захтев не може постављати. Указујући на раније слична мишљења Т. Маретића и М. Стано-

јевића, кога смо мало пре цитирали, баш с обзиром на њихово признање да ти облици узимају све ширег маха у нашем књижевном језику, — и нарочито навођењем конкретних примера из врло великог броја познатих наших књижевника, између осталих и из граматичара Вука Караџића и Ст. Новаковића, Милановић је показао да је свако теориско противстављање употреби облика *млазеви*, *мразеви* и *џојасеви* узалудно. Колико рецензент упорно и по сваку цену брани своје гледање на непризнавање чињеничког стања у језику, доказ је и то што он, и после неколико расправа у којима се доказује знатно преовлађивање облика придевске промене и код присвојних придева на *-ов* и *-ин* — сматра за претерано када се каже да се ти придеви све ређе употребљавају с именичком променом. А за доказ онога чему се он противи дато је безброј примера из више народних говора и из великог броја најпознатијих српских и хрватских писаца — не само у двама расправама у овоме часопису (Наш језик, књ. I н. с., стр. 23—38 и књ. II н. с., стр. 76—93) — за источне и југозападне крајеве, него и у једној која је (из пера проф. М. Храста) објављена управо у Вуковићевим Питањима (год. IV, књ. II/2, стр. 190—198) — за употребу тих облика код хрватских писаца и у народним говорима хрватских крајева.

Ми нећемо рећи да рецензенту није позната расправа проф. А. Белића *Principes du classement des substantifs en serbo-croate* (*Revue des etudes slaves* II, Paris 1922). Али је он свакако сметнуо с ума јачину доказа којима се тамо образлаже да се основа именица типа *џлеме* и *дејше* завршава самогласником. А и без тога ми не можемо прихватити рецензентово мишљење да ни основа ових именица не може бити самогласничка када су „све наше остале именске промене данас са консонантским завршецима, а сви падежни наставци, са изузетком само *-ју* код именица типа *ствар* (ствар-ју), дају вокалске везе са основама (консонантским)“. То, пре свега, неће бити сасвим тачно јер поред наведеног случаја ми у нашем језику, баш у именској промени, имамо још вокалских завршетака основе и наставака за облике с консонантом на почетку. Указаћемо само на промену бројева *два* (*двају*, *двама*) и *џри* (*џрију*, *џрима*), и на промену збирних бројева. А што се консонантског почетка наставака тиче, потсетићемо В.-а и на облике дат.-инстр.-лок. мн. *коњма*, *људма*, *зубма*, који су данас, додуше, већ застарели, али којима се још не може спорити књижевни карактер. Што се пак тиче позивања на чињеницу да је у изве-

деном придеву *йлеменски* општи део *йлемен-*, а наставак *-ски* и да, према томе, ваљда, од именице *йлеме* основа у промени мора опет бити *йлемен-*, она би се могла оквалитиковати, можда, као духовита досетка, али не и као научни доказ, јер је општи део изведенице *йлеменски* ту узет од заједничког дела зависних падежа, а не од заједничког дела основне именице. У грађењу је речи, уосталом, врло чест случај да се као општи део узима и цео један облик, глаголски придев радни, рецимо, у именица *молилац*, *чишалац*, или крњи инфинитив (некадашњи супин) у *косидба*, *йловида* и сл. Ипак нико, ваљда, због тога неће рећи да је радни придев или инфинитив основа и за грађење других облика дотичних глагола. А, што је најважније и најсхватљивије, као основа се у промени речи по облицима узима онај део који је заједнички у свима њима. У именице *йлеме* ово је заједнички део у свих четрнаест облика и то је већ само по томе, за савремено језичко осећање, на које се и В. овде позива, основа у промени ове именице.

Рецензенту и другде сталну бригу задаје разграничење основе и наставка у промени, и стално се труди да ту нађе некакве нетачности. А неслагања која се јављају у његовом и мом одређивању те границе условљена су сталним мешањем историских момената са њиховим савременим стањем. Колико те моменте рецензент меша најбоље се види по његовом двојаком објашњењу имперфекта од глагола *йећи*; на једном месту (Питања, стр. 156) њему је *йечах* (овај облик није баш за препоруку у књижевном језику) постало од *рекеах*, што је сасвим тачно (*к* је испред *е* прешло у *ч*, а *е* је иза овога постало *а*), а на другоме месту (стр. 154) од *йек-јах*, што је, разуме се, нетачно. То рецензент сигурно зна — види се јасно из првог његова објашњења. Али њему треба да оправда своју замерку коју писцу граматике чини због тога што је овај пропустио да међу наставке за грађење имперфекта наведе и наставак *-јах*. А он ово није учинио зато што тај наставак није видљив у савременом језику и што и тамо где се налази скривен: у *иђах* и *йшоњах*, нпр., није добивен гласовним него другим путем. Писац граматике зато те облике сматра неправилно саграђеним, на шта му рецензент опет оштро замера. Али је очевидно и та замерка неоправдана, јер *ићи* иде у оне глаголе код којих се *ј* није могло јавити ни у једној основи, а није га јамачно било ни у наставку за имперфекат, колико ни у глагола *йећи*, о чијем смо имперфекту мало пре говорили. Не, ваљда, да по сваку цену учини замерку, него зато што сваки час меша дијахроничне мо-

менте са синхроничним, рецензент и не схвата зашто ја кажем да се, рецимо, имперфекат свих глагола сем оних с инфинитивном основом на *-а* гради од презентске основе. А ја сам то чинио полазећи од односа основе и наставка у савременом језику, јер сам као посве оправдано прихватио такво третирање тих односа, које је, из методолошки оправданих разлога, у школску граматику савременог језика први код нас унео проф. А. Белић. А ако је у инфинитиву и презенту глагола *и́ресѝти* заједнички онај део од кога се прави имперфекат, па би се с разлогом могло подржати рецензентово питање зашто не рећи да се имперфекат прави од основе инфинитива него од основе презента, — сигурно ће се и други с нама сложити да се од бројних данас „неправилних“ инфинитива какви су *и́лесѝти*, *и́ресѝти*, *и́ћи* и др. у имперфекту лакше може уочити општи део основе презента него основе инфинитива.

Наш рецензент није у праву када каже да именица *и́ужба* обликом ген. мн. иде заједно са именицом *казна*; насупрот његову мишљењу да је облик *и́ужба* необичан, он по ширини употребе стоји и испред облика *и́ужби*, а, мени бар, није познато да ли се као ген. мн. уопште употребљава и облик *и́ужба́*. С обликом ген. мн. именице *казна* и још неких именица које су у мојој Граматици, заједно с њом, наведене на стр. 153 ствар стоји сасвим друкчије. Облик ген. мн. с вокалом на завршетку и непостојаним *а* између два крајња сугласника основе апсолутно је немогућ зато што би се облички поклапао с тим обликом других именица; *казана* је, нпр., ген. мн. од *казан*, и зато тај облик од *казна* мора бити *ка̀зни* или *ка̀зна́*. Тако је исто *лди́аи́а* ген. мн. од *лди́аи́а*, а од *лди́аи́а* једино *лди́и́и*; *сме́иња́* је ген. мн. од *сме́ињање*, а *кре́иња́џ* од *кре́ињање*, док су ти облици именица *сме́иња* и *кре́иња* — *сме́иња́* и *кре́иња́* или *сме́ињи́* и *кре́ињи́*.

За мене и квалификативни генитив и темпорални, иако с једне стране нису прави падежи већ одредбе именице, односно глагола, што ће рећи да се први употребљава придевски а други прилошки, — ипак улазе у оквир посесивног генитива. За рецензента је пак „очито“ да се они ту не могу уклопати (Питања, стр. 162). Међутим, *човек високог расту* је човек који припада једне врсте расту, тј. високом расту. Још је јасније да *омладинац радничког порекла* припада радничком пореклу (в. о том код А. Белића, О језичкој природи и језичком развѝтку, I, стр. 192). Проф. А. Белић исто тако објашњава да је темпорални генитив

свакога дана у примеру *Киша свакога дана јако ђада* првобитно значио *кишу свакога дана*, тј. кишу која припада свакоме дану, па се из овога као и из претходна два примера јасно види да управо темпорални и квалификативни генитив чине подврсте посесивног генитива, иако се њима данас не означава припадање већ нешто друго. Рецензент је морао дати и некаквих доказа за своје тврђење и рећи нам према чему је „очито“ оно што он каже, а било би добро и да нам је рекао где, по његовом мишљењу, спадају ове две врсте генитива.

На примедбу да датив у заклетвама није датив намене већ припадања, може се рећи да је сваки датив, па и посесивни, опет падеж намене, док сваки падеж намене није и посесиван у исто време. А осим тога када би значење датива у заклетвама било посесивно, ја не знам зашто би се изузетно често уз генитив појма којим се неко заклинје употребљавала и посесивна заменица: *часћи ми моје, ѿвоје ѿи младосћи, ѿако ми моје среће* итд.

Рецензент, сигурно, врло добро зна да је мени позната литература о синтакси глаголских облика, којом сам се и сам доста бавио, па је тим чудније што тврди да Ст.(евановић) „ван онога што су дали нови погледи у Белићевим студијама заостаје за резултатима који у граматички могу бити усвојени“ (Питања 5, 165). Врло ми је неугодно што сам, у вези с оваквом тврдњом, принуђен читаоцима скренути пажњу, и зато се пред њима извињавам, — да сам и сам радећи у тој области дао неке скромне резултате. Признајући и овде велику научну вредност Белићевих теорија о синтаксичким категоријама глаголских времена и истичући да је њима овај значајни проблем стављен на праву основу, што сам и раније имао прилике да учиним, могу рећи да сам, полазећи од тих теорија, прво, одредио значење имперфекта, у чему се, истина, не слажем са својим рецензентом; утврдио да се тим обликом не означава дуго трајање радње, како је то најчешће истицано, и да је напоредност вршења радње у прошлости главни моменат у његову значењу. Одатле сам извео и закључак да се имперфекат уопште не употребљава у индикативу. А у науци већ давно учињено и често понављано откриће да се имперфектом означавају радње које је говорно лице доживело проширио сам доказујући да се њим означавају каткад и радње које је доживело лице којему се говори и да се, осим тога, имперфекат, ако и знатно ређе, употребљава и за недоживљење напоредне радње из прошлости. Даље сам дошао до закључка да је индикативни аорист место за

непосредну прошлост боље везивати за један од тренутака времена говорења. Но како сам тим измењену дефиницију значења аориста дао (у расправи *Око значења аориста*, Наш језик VIII стр. 128—144) после издавања своје Граматике о коме се у рецензији говори, ја га нисам могао у њу унети. Затим сам изнео разлику између граматичког времена и филозофског, образложио своје, друкчије од ранијих, схватање употребе плусквамперфекта којим се означава привидно каснија радња, као и своје посебно схватање синтаксичке природе футура егзактног. Али не само што сам нека од тих својих схватања изнео после рецензиране књиге (највише њих у расправи *Начин одређивања значења глаголских времена*. — Јужносл. филолог XXII, стр. 19—48, 1957—58), а нека у расправи *Око значења имперфекта*. — Зборник Филозофског факултета IV-2) него ја стојим на становишту да нове погледе на поједине научне проблеме не треба одмах уносити у школске уџбенике, већ ваља сачекати док се види како ће они у науци бити примљени. А кад нисам уносио тумачења појединих проблема у која потпуно верујем, рецензент не треба да ми замери што нисам био благонаклон према онима која се, бар по нашем мишљењу, не могу прихватити.

У овој области ја се с рецензентом разилазим у више питања, али ћу се само на неколико од њих задржати. Он никако не може да схвати зашто ја за презент у примеру: *Хајд, Илија, двору бијелому, | а ја идем своје винограду* — кажем да је модално употребљен када је тај презент, вели он, „изречен са најобичнијим ставом сигурности“ (Питања 5, 166). А ја га управо зато и сматрам модалним што је изречен са ставом, нако са ставом сигурности. Зар се у реченицама са модалним речцама, односно изразима: *заиста, несумњиво, свакако, без икакве сумње, нема никакве сумње* и сл. не износи такође став сигурности? И зар оне и поред тога нису модалне? И те су реченице, као и она што је у Граматици наведена за пример с модалним презентом — модалне баш зато што се у њима износи став говорног лица, јер је став управо — модалност. Ми бисмо рекли да се у нашем примеру износи намера, макар с коликом се сигурношћу она износила, а намера је модус — то, ваљда, ни рецензент не спори. Осим тога, радња изнета нашим презентом у време када је изражена није била реализована, нити је још било настало њено реализовање, што опет упућује на модалност. Обликом презента *идем* у наведеном примеру субјекат је изнео своју намеру (и ја се с рецензентом слажем — заиста

чврсту намеру) да врши тим презентом означену радњу, изнео је, дакле, свој став према једној још нереализованој радњи. Зато ми и сматрамо да је то типичан, управо школски, пример за модалну употребу презента.

Рецензент се хвата за моје упутство како ученике научити да практично разликују индикативни од релативног аориста, па тврди да је оно сасвим непоуздано. А њему се ово чини зато што мерило за разграничење индикативне и релативне употребе глаголских времена уопште, и овог времена посебно, код нас није исто. За њега, нпр., има више прошлости: непосредна, мало даља, још даља, доста далека, врло удаљена итд. И то је логички тачно, али не и лингвистички, јер нема посебних времена којима би се оне означавале, и то не само што нема облички посебних времена којим би се свака од тих прошлости означавала него их нема ни синтаксички. За нас поред времена у коме се говори постоји само још време ван времена говорења. Време у ком се говори је садашњост, која за сваку другу прилику по дужини трајања може бити друкчија. За оно што се извршило у садашњости ми кажемо да се извршило *с а д а*, а што се извршило у било које друго време, може се рећи извршило се *т а д а* (или *онда* — то је свеједно). Ја овде мислим на оно што се казује аористом, и зато је потребно рећи да напореда с овим долазе одредбе *д о с а д а* и *д о т а д а*, када је реч о аористу несвршених глагола. Рецензентово уплитање временске одредбе *мало њре* нас ништа не збуњује. То је ипак за нас *мало њре*, а не *сада*, и према томе долази уз релативно употребљен *аорисит*. А ако се *мало њре* код неког значењем поклапа са *сада*, оно се може заменити овим другим прилогом. И зато наше практично правило ништа не губи од своје вредности.

Напред смо већ рекли да нам рецензент није признао шта смо у Граматици казали о футуру егзактном. Али то није једини грех који он чини у вези с нашим и својим тумачењем употребе тога глаголског облика. Ми се с њим никако не можемо сложити да је футур егзактни „обичан само од имперфективних глагола“ (Питања 5, 168), већ налазимо да ни по чему није ни ређа ни не-обичнија употреба тога облика од перфективних глагола, какву имамо у реченицама: *Ако будеш добио месио близу њрибине, видећеш целу њараду. — Поишо будемо подиггли ѡешку индустѡрију, већу ѡажњу ћемо обраишии индустѡрији ѡексиила... — Чим будем сазнао, обавесићу вас.* А није нам јасно зашто је било

потребно истицати да футур егзактни имперфективних глагола „радо иде у означавању радње напоредне другој будућој радњи“ (на истом месту), јер не схватамо по чему он не би био на месту у реченицама где њим казана радња очевидно претходи радњи коју условљава, што нам сведоче примери: *Ако будете марљиво радили, ваш ће њџруд биџи награђен.* — *Ако и даље буду оклевали, неџријашељ ће њо искорисџиџи.* — Будети ли *леџи* хладовали, *ви ћеџе зими гладоваџи* итд.

Ми се нисмо могли задржавати на свим питањима која је рецензент подвргао својој критици. Али се, мислим, и из овога што смо изнели може видети да се с њим не слажемо у мишљењу о облику књиге, а често ни у мишљењу о садржини грађе која у њу треба да уђе, да имамо сасвим различита схватања о карактеру критике и да се, такође, с њим каткад не слажемо ни у тумачењу појединих језичких појава.

М. Сџевановић